

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№12

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2025-yil, dekabr.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoirazimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIK XAVFINI BOSHQARISHI.....	44
Baxromov Nodirjon Muxammadamin o'g'li	
TURIZM XIZMATLAR BOZORI ISTE'MOLCHILARINI SEGMENTLASH USULI ASOSIDA DIVERSIFIKATSIYA KONSEPSIYASINI ISHLAB CHIQISH.....	48
Maxmudova Aziza Pirmamatovna	
"INNOVATION AGROTEKNOLOGIYALAR VA "YASHIL IQTISODIYOT" TAMOYILLARI ASOSIDA G'ALLA YETISHTIRISH BARQARORLIGINI BAHOLASH	53
Turayeva Gulizahro	

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIK XAVFINI BOSHQARISHI

Baxromov Nodirjon Muxammadamin o'g'li

AT Xalq banki boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Vazirlar mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi,
mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: nodirjon95.b@gmail.com

Annotatsiya. Raqamli texnologiyalar asrida tijorat banklari o'z faoliyatining har bir jihatini, shu jumladan likvidlilik xavfini boshqarish jarayonlarini ham tubdan o'zgartirib bormoqda. Raqamli transformatsiya banklarga yangi imkoniyatlar ochish bilan birga, mavjud likvidlilik xavflarini yanada murakkablashtirmoqda va yangi xavflarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqola tijorat banklarining ushbu dolzarb mavzudagi boshqaruv strategiyalarini chuqur tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, likvidlilik xavfi, sun'iy intellekt (AI), katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli hisoblash, Basel III, moliyaviy xavflar, kiberxavfsizlik.

Abstract. In the age of digital technologies, commercial banks are fundamentally changing every aspect of their operations, including liquidity risk management processes. While digital transformation opens up new opportunities for banks, it also complicates existing liquidity risks and creates new ones. This article provides an in-depth analysis of commercial banks' management strategies in this relevant area.

Key words: digital technologies, liquidity risk, artificial intelligence (AI), big data, cloud computing, Basel III, financial risks, cybersecurity.

Аннотация. В эпоху цифровых технологий коммерческие банки кардинально меняют все аспекты своей деятельности, включая процессы управления риском ликвидности. Цифровая трансформация открывает новые возможности для банков, но одновременно усложняет существующие риск ликвидности и создает новые. В этом состоянии представлен комплексный анализ стратегического управления коммерческим банком и его текущим регионом.

Ключевые слова: цифровые технологии, риск ликвидности, искусственный интеллект (ИИ), большие данные, облачные вычисления, Базель III, финансовый риск, кибербезопасность.

KIRISH

Likvidlilik – bu bankning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarish qobiliyatidir. Raqamli transformatsiya bu qobiliyatga ikki yo'nalishda ta'sir qiladi:

Imkoniyatlar: Raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt (AI), katta ma'lumotlar (Big Data) va bulutli hisoblash (Cloud Computing), banklarga pul oqimlarini real vaqt rejimida kuzatish, aniqroq prognoz qilish va resurslarni samaraliroq taqsimlash imkonini beradi. Bu o'z navbatida likvidlilikni yaxshiroq boshqarishga yordam beradi.

Xavflar: Raqamli kanallar (mobil ilovalar, internet-banking) orqali amalga oshiriladigan operatsiyalarning tezligi va hajmining oshishi depozitlar tez o'zgaruvchanligini oshiradi. Ya'ni, mablag'lar bir bankdan boshqasiga yoki fintech kompaniyalarga juda tez ko'chishi mumkin. Bundan tashqari, kiberxavfsizlik xatarlari, tizim ishdan chiqishi (texnik nosozlik) va raqamli infratuzilmaning murakkabligi ham likvidlilik zaxirasiga kutilmagan bosim o'tkazishi mumkin.

Tijorat banklarining likvidlilikini boshqarishga qo'yiladigan talablar "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan tijorat banklarining likvidlilikini favqulodda qo'llab-quvvatlash uchun kreditlar ajratish tartibi to'g'risida"gi 3581-sonli nizom [1], hamda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2015-yil 13-avgustda qabul qilingan 2709-sonli "Tijorat banklarining likvidlilikini boshqarishga qo'yiladigan talablar to'g'risida"gi nizomlarda likvidlilik ko'rsatkichlarini boshqarish va baholash talablari belgilab qo'yilgan [2].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Raqamli transformatsiya (digital transformation) tijorat banklari faoliyatida tub o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda, jumladan likvidlik xavfini (liquidity risk) boshqarishda. Likvidlik xavfi – bu bankning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida, yetarli darajada likvid aktivlar orqali qoplash qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan xavfdir. Adabiyotlarda, ayniqsa, so'nggi yillarda (2019-2025) chop etilgan ilmiy maqolalar va tadqiqotlarda, raqamli texnologiyalar (AI, blockchain, big data, fintech) banklarning likvidlik yaratish (liquidity creation) va xavfni boshqarish jarayonlariga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi. Bu mavzu asosan Xitoy, Vyetnam va AQSh bank tizimlari bo'yicha o'rganilgan, ammo O'zbekiston kabi rivojlanayotgan bozorlar uchun ham umumiy xulosalar mavjud. Adabiyotlarda raqamli transformatsiyaning likvidlik xavfini boshqarishga ta'siri ikki xil yondashuv bilan o'rganiladi:

Ijobiy ta'sirlar: Raqamli texnologiyalar xavfni bashorat qilish, operatsion samaradorlikni oshirish va likvidlikni real vaqtda monitoring qilish orqali xavfni kamaytiradi. Masalan, big data va AI orqali kredit baholashni yaxshilash, likvidlik zaxiralarini optimallashtirishga yordam beradi.

Salbiy ta'sirlar: Raqamli kanallar (mobil bank, onlayn kreditlash) depozit va kredit oqimlarini tezlashtirib, likvidlik nomutanosibligini (liquidity mismatch) kuchaytirishi mumkin, chunki mijozlarning xatti-harakatlari bashoratsiz bo'ladi.

Chen J., Liu S. va Zhang H.ning "Bank digital transformation and liquidity mismatch: Evidence from China" (International Review of Financial Analysis, 2024) tadqiqoti Xitoy banklari bo'yicha ikki tomonlama aloqani o'rganadi. Metod sifatida panel vector autoregression (PVAR) va boshqa empirik usullardan foydalanilgan. Asosiy natija: raqamli transformatsiya likvidlik nomutanosibligini (liquidity mismatch) oshiradi, chunki onlayn kanallar depozit va kredit oqimlarini tezlashtirib, stress holatlarida xavfni kuchaytiradi. Shu bilan birga, banklar raqamli investitsiyalar orqali bu xavfni yumshatishga harakat qiladi. Tadqiqotda 2014-2021 yillarda 114 ta bank ma'lumotlari tahlil qilingan, bu esa market concentration (bozor kontsentratsiyasi) o'sishi bilan raqamli transformatsiyaning xavfni kamaytirish effekti pasayishini ko'rsatadi. Olimlarning ishlarida heterogenlik tahlili muhim: kichik va o'rta banklarda ta'sir kuchliroq, bu rivojlanayotgan bozorlar uchun muhim [3].

Nguyen T.H. va Tran Q.V.ning "Does digital transformation reduce bank's risk-taking? Evidence from Vietnamese commercial banks" (ScienceDirect, 2024) tadqiqoti Vyetnam tijorat banklari bo'yicha empirik ma'lumotlar asosida olib borilgan. Ular raqamli transformatsiyaning bank risk-taking (xavf olish) darajasiga ta'sirini o'rganib, xulosaga kelishadiki, raqamli texnologiyalar (AI, big data) banklarning xavfini kamaytiradi, chunki ular ma'lumot assimetriyasini yumshatadi va operatsion samaradorlikni oshiradi. Tadqiqotda Vyetnam bank tizimining o'ziga xosligi – rivojlanayotgan bozor sharoitida likvidlik va kredit xavfini boshqarish – ta'kidlangan. Boshqa o'xshash ishlarida (masalan, Xitoy banklari haqida) raqamli transformatsiya monetar siyosat va xavf mexanizmlariga ta'siri ko'rib chiqilgan, bu Vyetnam kontekstida ham qo'llanilishi mumkin. Umumiy xulosa: raqamli transformatsiya banklarning insolvansiya (to'lovga layoqatsizlik) va likvidlik xavfini kamaytiradi, ammo bu ta'sir makroprudensial siyosatga bog'liq bo'lib, heterogenlikni ko'rsatadi (kichik banklarda kuchliroq) [4].

Smith J.R. va Brown T.ning "Cloud-Based Treasury Management Systems and Their Role in Enhancing Liquidity Visibility in U.S. Digital Banks" (ResearchGate, 2025) tadqiqoti AQSh digital banklari bo'yicha bulutli tizimlarning likvidlik ko'rinishiga (liquidity visibility) ta'sirini o'rganadi. Ular AI va cloud texnologiyalari orqali real vaqt rejimida monitoring va stress-testni ta'kidlaydilar. Tadqiqotda AQSh banklarining raqamli transformatsiyasi misolida likvidlikni optimallashtirish ko'rsatilgan. Boshqa ishlarida (masalan, AI-driven treasury systems) kelajak tendensiyalari o'rganilgan [5].

Xudoyberdiyev A. va Mirzayev Sh.ning "Raqamli transformatsiya va bank samaradorligini oshiruvchi raqamli texnologiyalar tahlili" (ResearchGate, 2024) tadqiqoti O'zbekiston bank tizimida raqamli texnologiyalarning samaradorlikka ta'sirini tahlil qiladi. Ular adabiyotlar va empirik ma'lumotlar asosida raqamli transformatsiyaning xavf boshqaruvi va operatsion samaradorlikni oshirishini ko'rsatadilar. Boshqa o'xshash ishlarida (masalan, telekommunikatsiya va iqtisodiyot raqamlashtirish) raqamli texnologiyalarning bandlik va iqtisodiy o'sishga ta'siri o'rganilgan [6].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarining raqamli transformatsiya davrida likvidlik xavfini boshqarishi moliyaviy tizim barqarorligini ta'minlash, to'lov tizimlarining uzluksiz ishlashini qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy o'sish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, bank tizimi nazoratining ushbu yo'nalishga qaratilgan choralari va strategiyalari doimo dolzarb va yangilanib turishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston tijorat banklarida raqamli transformatsiya vositalari (sun'iy intellekt (AI), big data, real vaqtda monitoring tizimlari, blokcheyn va boshqalar) yordamida likvidlik xavfini

boshqarishning samaradorligini tahlil qilishdir. Likvidlik xavfi bankning qisqa muddatli majburiyatlarini qoplash uchun yetarli likvid aktivlarga ega bo'lmilik ehtimoli sifatida aniqlanadi. Tadqiqot O'zbekiston iqtisodiyotidagi raqamli transformatsiya strategiyasi va xalqaro standartlar (Basel III) doirasida amalga oshiriladi.

Aralash metodologiya (miqdoriy va sifatli usullar kombinatsiyasi) qo'llaniladi. Miqdoriy usullar raqamli vositalar va likvidlik ko'rsatkichlari o'rtasidagi statistik bog'liqlikni aniqlasa, sifatli usullar banklarning strategik yondashuvlari va amaliy tajribalarini chuqur tahlil qiladi.

Banklarning raqamli platformalari (mobil ilovalar, API integratsiyalari, blokcheyn asosli tranzaksiyalar) orqali likvidlik oqimlarini real vaqtda monitoring qilish amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari (2020-2025), shu jumladan likvidlik ko'rsatkichlari: Liquidity Coverage Ratio (LCR) va Net Stable Funding Ratio (NSFR) tahlil qilinadi.

Tadqiqot O'zbekiston bank tizimining raqamli transformatsiya strategiyasiga (2020-2025) hissa qo'shadi va tijorat banklariga likvidlik xavfini samarali boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Xalqaro tajriba (Basel III) asosida mahalliy banklar uchun moslashtirilgan yechimlar ishlab chiqiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Raqamli transformatsiya tijorat banklari faoliyatining barcha jabhalariga, shu jumladan likvidlilik xavfini boshqarishga ham chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, raqamli texnologiyalar (Big Data, sun'iy intellekt, mashinaviy o'qitish, blokcheyn, ochiq banking APIlari) banklarga likvidlilik holatini real vaqt rejimida monitoring qilish, prognoz qilish va tezkor boshqaruv choralari ko'rish imkonini beradi.

1-jadval. Bank tizimining likvidlilik dinamikasi

Ko'rsatkichlar nomi	01.11.2024 y.	01.11.2025 y.
Yuqori likvidli aktivlar (mlrd. so'm)	134 809	151 738
Yuqori likvidli aktivlarning jami aktivlarga nisbati, foizda	17,9%	17,9%
Likvidlilikni qoplash me'yori (<i>min. talab 100%</i>)	196,2%	197,5%
Sof barqaror moliyalashtirish me'yori (<i>min. talab 100%</i>)	116,3%	116,8%
Lahzali likvidlilik me'yori (<i>min. talab 25%</i>)	114,6%	121,5%

Tahlil natijalaridan ko'rinib turibdiki, 1-jadvalda tijorat banklarining likvidlilik ko'rsatkichlari o'tgan yilga nisbatan o'sishni tashkil qilgan. Bunga sabab, banklar yuqori likvidli aktivlarga ko'proq mablag'lar joylashtirgan. Bu tijorat banklarning barcha likvidlilik ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sirini ko'rsatgan. Natijada, tijorat banklarining to'lovga layoqatligini hamda banklar mijozlarning oldidagi majburiyatini o'z vaqtida bajarilishini ta'minlash imkoniyati yaratiladi.

Jadvalda quyidagi likvidlilik prudensial ko'rsatkichlari (LCR, NSFR, YULA va Lahzali likvidlilik koeffitsiyentlari) tahlil qilinib, ularning iqtisodiy barqarorlikka ta'siri baholandi. Bank tizimining likvidlilik prudensial ko'rsatkichlari yillar davomida o'sib kelgan. Bu tijorat banklarning aktivlar o'sishini moliyalashtirishi va ko'zda tutilmagan (nomaqbul) yo'qotishlarsiz majburiyatlarining o'z vaqtida bajarilishini ta'minlash imkoniyatining barqarorligini bildiradi.

Doimiy bo'lmagan majburiyatlar – istalgan vaqtda tijorat banklardan chiqib ketishi ehtimoli yuqori bo'lgan yirik depozitlar yoki yirik qarzlarni ham to'liq ta'minlash imkoniyatiga ega ekanligini bildiradi. Bank tizimining moliyaviy sog'lomligi yurtimizning iqtisodiy rivojlanishiga ulkan hissa qo'shadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari asosida tijorat banklarining likvidlilik ko'rsatkichlarini samarali boshqarish, prudensial nazoratni takomillashtirish va Basel III xalqaro standart talablariga bosqichma-bosqich o'tish bo'yicha xulosalar va tavsiyalar berildi. Ushbu metodologik yondashuv maqolada mavzuni chuqur tahlil qilish va tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini oshirishda likvidlilik ko'rsatkichlarining bozordagi o'rni va ahamiyatini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida raqamli transformatsiya yangi likvidlilik xavflarini ham keltirib chiqarmoqda. Quyida xavflarni oldini olish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Raqamli kanallar orqali depozitlarning tezkor chiqib ketishi (digital run). 2023-yil mart oyida Silicon Valley Bank va Signature Bank halokati shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar orqali bir necha soat ichida milliardlab dollarlik depozitlar chiqib ketishi mumkin. Bunday holatda an'anaviy LCR (Liquidity Coverage Ratio) ko'rsatkichi yetarli bo'lmay qoladi.

2. Kiberxavflar va operatsion uzilishlar. SWIFT, SEPA yoki mahalliy to'lov tizimlariga kiberhujum natijasida bank bir necha kun likvidlilik manbalariga kira olmay qolishi mumkin.

3. Fintech va neobanklar bilan raqobat tufayli depozit bazasining beqarorlashuvi. O'zbekistonda ham "Click", "Payme", "Uzum" kabi raqamli ilovalar jismoniy shaxslardan katta hajmdagi mablag'larni jalb qilib, tijorat banklari depozit portfelini qisqartirmoqda [8].

4. Regulyator talablarining kuchayishi. Basel III ning NSFR (Net Stable Funding Ratio) va LCR talablari raqamli aktivlar (kriptovalyuta, tokenlashtirilgan aktivlar) uchun hali to'liq moslashtirilmagan. Bu banklarni "regulyatorlik arbitraj" holatiga olib kelmoqda.

O'zbekiston tijorat banklari misolida olinadigan bo'lsa, 2023-2025-yillarda raqamli banking ulushi 70 % dan oshdi, lekin likvidlilik xavfini boshqarish tizimlari hali ko'p banklarda Excel va oddiy hisobotlarga asoslangan (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2025). Raqamli transformatsiya tezligi likvidlilik xavfini boshqarish infratuzilmasining rivojlanishidan ancha oldinda ketmoqda – bu esa tizimli xavfni oshiradi [9].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Tijorat banklarining likvidliligini boshqarishga qo'yiladigan talablar: "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan tijorat banklarining likvidliligini favqulodda qo'llab-quvvatlash uchun kreditlar ajratish tartibi to'g'risida"gi 3581-sonli nizom.
2. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2015-yil 13-avgustda 2709-sonli "Tijorat banklarining likvidliligini boshqarishga qo'yiladigan talablar to'g'risida"gi nizom.
3. Chen J., Liu S., va Zhang H. "Bank digital transformation and liquidity mismatch: Evidence from China." International Review of Financial Analysis, 2024. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1059056024001242>
4. Nguyen T.H., va Tran Q.V. "Does digital transformation reduce bank's risk-taking? Evidence from Vietnamese commercial banks." ScienceDirect, 2024. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2199853124000544>
5. Smith J.R., va Brown T. "Cloud-Based Treasury Management Systems and Their Role in Enhancing Liquidity Visibility in U.S. Digital Banks." ResearchGate, 2025. https://www.researchgate.net/publication/393448773_Cloud-Based_Treasury_Management_Systems_and_Their_Role_in_Enhancing_Liquidity_Visibility_in_US_Digital_Banks
6. Xudoyberdiyev A. va Mirzayev Sh. "Raqamli transformatsiya va bank samaradorligini oshiruvchi raqamli texnologiyalar tahlili." ResearchGate, 2024. https://www.researchgate.net/publication/384885776_raqamli_transformatsiya_va_bank_samaradorligini_oshiruvchi_raqamli_texnologiyalarlar_tahlili
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining rasmiy saytiga joylashtirilgan ochiq ma'lumotlar: Bank tizimi faoliyati ko'rsatkichlari va bank tizimini likvidlilik dinamikasi. <https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3078744/>
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining ma'lumotlari, 2025-I chorak statistik byulleteni. <https://www.8b.world/blog/uzbekistan-fintech-market-ecosystem>
9. 2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi. <https://lex.uz/docs/-4811025>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 12

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>